

تکلیف چیست؟

قریب به اتفاق معلمان بخصوص آموزگاران ابتدائی که مدت زمان قابل ملاحظه‌ای با دانش‌آموزان هستند، کار ساده‌ای است و معمولاً بسیاری از معلمان «آموزگار، دبیران، مدیران، معاونین، مربیان و...» در نگاه اول قادر به تشخیص دانش‌آموزان مشکلدار می‌باشند به‌رحال اکثر افراد مشکلدار یک یا چند مورد از واکنش‌های دلی را از خود بروز می‌دهند.

حضور نامرتب و همراه با تأخیر در کلاس - غیبت زیاد و گاهی طولانی - عدم مقبولیت بین همکلاسیها - ناسازگاری - مشکلات هیجانی مانند ستیزه‌جویی و کینه‌توزی - خودخواهی - خودکم‌بینی - نگرانی و تنش - گوشه‌گیری - دزدی - علیرغم بی‌نیازی - دعا و کتک کاری - بی‌میلی در تحصیل - اشکال در یادگیری - ناتوانی در خواندن و نوشتن - عدم پیشرفت در تحصیل و افت تحصیلی و نمرات، علائم فوق و دهها نشانه دیگر می‌تواند بیانگر وجود مشکل باشد.

شناسایی دانش‌آموزان مشکلدار برای افرادی که در زمانهای محدود و اوقات کم با آنها روبرو هستند مانند دانشجویان کارورزی «تمرین دبیری - آموزگاری» و مربیان و دبیرانی که ساعات خیلی در یک مدرسه هستند، کاری مشکل است، لذا انتظار می‌رود که افراد آگاه مانند مدیر، معاون، آموزگاران و سایر دبیران و مربیان که قبلاً فرصت شناسایی افراد مشکلدار را داشته‌اند عندالزوم با آنها همکاری نمایند.

گام دوم - مشاهده مقدماتی رفتار کودک

وقتی که معلم یک یا چند مورد از رفتارهای ناهنجار مذکور را در دانش‌آموز مشاهده نمود، باید حدس بزند که با یک فرد مشکلدار روبروست، ضمن اینکه در این مرحله نباید قاطعانه در مورد مشکلدار بودن کودک قضاوت کند، بلکه او را زیر نظر

جواب هر معلم و مربی به سؤال فوق، این خواهد بود که باید اینگونه دانش‌آموزان را شناسایی کرده و به حل مشکل آنان بپردازیم.

با توجه به اهمیت و حساسیت چنین امری در این مقاله سعی می‌شود در برخورد با مشکلات دانش‌آموزان، دستورالعمل هر چند محدود و فشرده‌ای تحت عنوان «مطالعه موردی» مطرح شود، برای سهولت در کار، نحوه پیگیری مشکلات را به مراحل تقسیم و در هر مرحله «گام» پیشنهاداتی چند ارائه گردد، در عین حال تأکید می‌شود که اگر بتوان با حداقل تماس با دانش‌آموز و بخصوص اطرافیان به نتیجه مطلوبی دست یافت جمع‌آوری مجموعه اطلاعات «مطرح شده در متن»، ضرورت ندارد، و باز تأکید می‌شود که بخصوص در مسائل اخلاقی و اجتماعی که حیثیت و حرمت خانواده‌ها در معرض خطر است نهایت رازداری و استتار عیوب دیگران باید لحاظ شود و حتی اطلاعات عادی مانند نمرات درسی، تعداد اعضای خانواده دانش‌آموز و مانند آن نیز نباید برای دیگران گفته شود مگر در چارچوب مسائل و ضرورت‌های اداری سازمانی.

در خاتمه این مقدمه از پروردگار متعال برای همه مدیران، معلمان، مربیان و دانشجویان گرامی و کلیه فرهنگیان محترم و متعهدی که با ایثار و فداکاری سنگ‌صبور و مرهم دردهای دانش‌آموزان هستند و به خاطر آرامش و آسایش روانی آنها علاوه بر مشکلات و گرفتاری‌های معمول خود، غم و رنج دیگران را نیز تحمل کنند، آرزوی توفیق و بهروزی مسلت نمائیم.

مراحل پیگیری یک مشکل تربیتی

گام اول - شناسایی دانش‌آموز مشکل‌دار

شناسایی اینگونه شاگردان برای اکثر

مطالعه موردی

مراحل پیگیری یک مشکل تربیتی

هسته مشاوره تربیتی

معاونت پرورشی اداره کل آموزش و پرورش استان مرکزی

قسمت اول • مقدمه:

کمتر معلمی را می‌توان یافت که علاوه بر تدریس و پیگیری امر تحصیل دانش‌آموزان، درصدد رفع مشکلات عاطفی و اخلاقی آنان نباشد و همچنین کمتر مدرسه‌ای است که دانش‌آموزان آن کلاً بدون مشکل باشند، حتی می‌توان گفت نه تنها در جامعه ما بلکه در هیچ کشوری مدرسه‌ای بدون مشکل وجود ندارد.

در تأیید مطلب مذکور به آمارهای جهانی استناد می‌شود که معتقدند بین ۱۰ - ۱۵ درصد دانش‌آموزان مدرسه به نوعی دچار مشکلات عاطفی، اخلاقی، جسمی و تربیتی می‌باشند اگر همکاری ادعا کند که در مدرسه او هیچ دانش‌آموز مشکلداری پیدا نمی‌شود، به صحت گفته‌هایش باید شک کرد.

گرفته و در موقعیت‌های مختلف به بررسی رفتار او بپردازد. مثلاً در برخورد با همکلاسیها چگونه عمل می‌کند؟ آیا آنها را قبول دارد؟ خود را قبول دارد؟ نسبت به خودش چه نظر و قضاوتی داد؟ در برابر ناکامیها، تشویق و تنبیه چه واکنشی نشان می‌دهد؟ رغبتها و نگرشهای اجتماعی او کدامند؟ رغبتها یا نگرشهای اجتماعی او سازنده است یا زیان بخش؟ وضعیت جسمی او نسبت به دیگران چگونه است؟ آیا عضو گروهی هست یا خیر؟

یادآوری:

در این مرحله نباید کودک متوجه شود که اعمال و رفتار او زیر نظر است، ضمن اینکه معلم (مربی) باید زمینه ایجاد آشنایی و رابطه حسنه بین خود و دانش‌آموز را فراهم سازد.

گام سوم - بررسی سوابق تحصیلی دانش‌آموز

اگرچه در مکتب اسلامی توصیه می‌شود، اولین کسی که متوجه مشکل دانش‌آموز (یا هر مسلمان) شد، موظف است در جهت رفع مشکل بکوشد و از بیان و افشای مسئله نزد دیگران جداً خودداری نماید، ولی به منظور رعایت مقررات و ضوابط اداری مدیر مدرسه باید در جریان کل امر قرار گیرد. در مواردی که دانش‌آموز اصرار دارد حتی مدیر مدرسه هم مطلع نشود، مشاور باید رازداری را رعایت کند.

مطالعه مدارک دانش‌آموز و مشورت با معلمین و دیگر کارکنان مدرسه (عنداللزوم) در جمع‌آوری اطلاعات مفید خواهد بود. یک مشاور خوب می‌تواند اطلاعات مورد نیاز را بطور مستقیم و بدون طرح مشکل دانش‌آموز از زبان دیگران بگیرد. به هر حال در بررسی سوابق تحصیلی دانش‌آموز به موارد ذیل باید توجه کرد.

• معدل و ریزنمات سالهای تحصیلی

گذشته.
• میزان تجدیدی و مردودی‌های دانش‌آموزان.
• دروسی که مورد علاقه دانش‌آموز و نقاط قوت وی محسوب می‌شوند.
• دروسی که در آنها ضعیف بوده و موفقیت چندانی بدست نیاورده است.
• وضعیت تحصیلی مدرسی که وی قبلاً در آنجا به تحصیل اشتغال داشته است.
• رشته‌های تحصیلی مورد علاقه او.

گام پنجم - تکمیل اطلاعات

در این مرحله باید اقدام به تکمیل اطلاعات نمود این اطلاعات از طریق خود دانش‌آموز و یا مدارک و سوابق و پرونده او و یا با مراجعه به خانواده و در صورت ضرورت افراد مطلع تهیه شود. این اطلاعات می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

۱ - بهداشت جسمی و روانی

• نحوه تولد

گام چهارم - برقراری ارتباط کلامی با دانش‌آموز

نخستین مصاحبه را باید به صورت گفتگوی غیررسمی ترتیب داد تا دانش‌آموز بتواند با اطمینان خاطر با مشاور صحبت کند. هدف از این مصاحبه، آشنایی با

• کیفیت رشد و تکامل (سن راه رفتن، تکلم و...)

• بیماریهایی که فرد بدنها مبتلا شده است

• تصادفات و ضایعات ناشی از آنها

• زبان و لهجه‌ای که در خانواده با آن صحبت می‌کنند.

• موقعیت اجتماعی والدین از حیث فعال بودن آنها در مسائل جامعه یا انزوا و گوشه‌گیری، مسائل ویژه خانوادگی از قبیل: از کارافتادگی، بازنشستگی و خانه‌نشین شدن پدر و یا بیماری دائمی مادر و یا یکی از فرزندان و...

• انحرافات خانوادگی در زمینه هائی از قبیل اعتیاد والدین، مجرمیت والد یا والدین و انحرافات اخلاقی آنها و...

• میزان آزادی و استقلال دانش‌آموز در خانواده به شکل بی‌بندوباری در خانواده و یا محدودیت زیاد.

• همخوانی رفتار والدین در برخورد با فرزندان و یا اداره خانواده به صورت دو قطبی و اصطکاک موجود میان آنها (اتخاذ و یا عدم اتخاذ سیاست تربیتی واحد)

• عیوب و نقایص مشخص والد، یا والدین و یا یکی از فرزندان و تأثیر آن در حیات روانی دانش‌آموز

• فقر و محرومیت، بیکاری پدر و عدم برخورداری از پول توجیبی

• وضع بنیه جسمی

• نتایج معاینات مربوط به اعضای مختلف بدن مانند قلب، ریه، گوش، حلق و بینی و وضع غذا

• نقایص بدنی و بیماریهای مادرزادی

• نتایج اندازه‌گیری قد، وزن و یا نتیجه حاصل از مقایسه قد و وزن دانش‌آموز با سایر دانش‌آموزان

• میزان و کیفیت بینائی و شنوائی

۲ — وضعیت خانوادگی

• مشخصات والدین شامل سن، تحصیلات، شغل — وضعیت سلامتی

• روابط عاطفی والدین با یکدیگر و اینکه با

هم یا جدا از هم زندگی می‌کنند؟

• حضور نامادری و ناپندری و یا فقدان والدین و تأثیر آن در فضای زندگی دانش‌آموز

• روابط عاطفی والدین یا فرزندان بر اساس محبت، بی‌تفاوتی و یا طرد آنها

• تعداد خواهران و برادران، کیفیت روابط آنها با یکدیگر، چگونگی ترکیب منظومه خانوادگی

• وضعیت اقتصادی خانواده — شامل مشخصات فیزیکی خانه — موقعیت محل سکونت — حدود درآمد خانواده.

• معتقدات و فضای اخلاقی خانواده و نظام ارزشهایی که بر خانواده حاکم است

۳ — علائق و استعدادها و نوع و شدت و پایائی آنها

• رغبت‌های دانش‌آموز را می‌توان از طریق پرسشنامه و یا اظهارات شفاهی بدست آورد.

• تجلی رغبت‌ها از طریق پرداختن متمرکز دانش‌آموز به امور خاص قابل تشخیص است.

۴ — فعالیتهای فوق برنامه دانش‌آموز

• نوع کتابها و نشریات مورد مطالعه

• برنامه‌های تلویزیونی، رادیویی و فیلمهایی که مشاهده می‌کند.

• ورزشهای مورد علاقه که به آنها اشتغال دارد.

• فعالیت‌های مذهبی و اجتماعی: (نماز جمعه، جبهه رفتن، بسیج مساجد)

• فعالیتهای هنری و ذوقی و نوع آنها

• نوع بازیها و تفریحات

• مشاغل پاره‌وقت (چنانچه فرد ضمن تحصیل به کاری اشتغال داشته باشد)

• کارهای دستی و فعالیتهای مربوط به امور فنی

• فعالیتهای خلاقه و ابتکاری

• صرف اوقات فراغت: (در منزل در خارج از منزل با دوستان و همسالان)

گام ششم — سنجش اطلاعات گردآوری شده

در این مرحله اطلاعات جمع‌آوری شده

را بر حسب موضوع اعم از آن که مربوط به ویژگیهای جسمی، روحی و اخلاقی دانش‌آموز باشد، به صورت جداگانه طبقه‌بندی خواهد شد.

گام هفتم — نتیجه‌گیری

اطلاعات جمع‌آوری شده را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و راه‌حل‌های مورد نظر معین می‌شود در این مرحله مشاور می‌تواند برای تصمیم‌گیری بهتر با افراد ذیصلاح مشورت نماید.

گام هشتم:

توصیه اقداماتی که انتظار می‌رود سازگاری دانش‌آموز را آسانتر کند، دستورالعمل حل مشکل ممکن است مشتمل بر پیشنهادهایی از جمله:

راه‌های برخورد با دانش‌آموزان مشکلدار

- مشاوره و روان‌درمانی
- خارج کردن فرد مشکلدار از موقعیت مشکل‌زا
- دادن مسئولیت و شرکت در فعالیتهای گروهی
- تغییر کلاس یا آموزشگاه
- رفع مشکل مالی
- تفکر و خویش‌شناسی
- توبه
- ارجاع به پزشک و روانشناس

مشاوره و روان‌درمانی

با توجه به اینکه تعدادی از دانش‌آموزان قدرت سازگاری با محیط و حتی با خود را از دست می‌دهند به منظور تبیین مشکل آنها که گاهی خودشان نیز دقیقاً از آن اطلاع ندارند و همچنین جهت کمک به آنان در کسب توانائی‌های انضباطی و تعدیل عواطف پریشان، لازم است فردی آگاه، دانش‌آموز را یاری دهد تا بتواند مجدداً تعادل عاطفی و روانی خود را به منظور ادامه

زندگی پویا و متمرکز بدست آورد.

بدیهی است فردی که کار مشاوره را انجام می دهد باید دارای شرایط لازم از جمله موارد ذیل باشد.

الف - آشنائی با روشها و تکنیکهای مشاوره

ب - داشتن تجربه کافی

ج - آشنائی با روشهای مصاحبه مشاوره‌ای

د - دیانت و اخلاق

ه - رازداری

و - آراستگی ظاهر و قار و منانیت

ز - داشتن استقلال فکری

خارج کردن فرد مشکلدار از موقعیت مشکل‌زا

عوامل مختلفی وجود دارند که دانش آموز را به انجام و یا ادامه رفتار نامناسب تشویق و تحریک می نمایند در چنین شرایطی دو راه پیشنهاد می شود.

۱ - برطرف کردن عامل ایجاد مشکل

۲ - خارج کردن دانش آموز از موقعیت

مذکور

سعی یک مشاور بر اینست که در درجه اول عامل یا عواملی را که باعث تخریب رفتار دانش آموز شده است، از میان بردارد، اما گاهی شرایط به گونه ای است که امکان چنین کاری وجود ندارد. در اینجاست که توصیه می شود فرد از آن محیط و شرایط خارج گردد.

برخی از عوامل مشکل‌زا عبارتند از:

الف - خانواده نامناسب

ب - دوست یا دوستان ناباب و رهبران گروه همسالان فاسد که در برخی محله‌ها دیده می شوند.

ج - محیط اجتماعی خاص مانند مدگرایی - جلسات شبانه - استفاده از رسانه‌های گروهی ناسالم، دست‌یابی کتب و تصاویر نامناسب

د - معلم، کلاس و محیط آموزشگاه

ه - مسائل مالی چه در قالب فقر و نیاز و

چه در زمینه عدم کنترل و محدودیت و

اطراف

و - مسائل مربوط به بلوغ و بلوغ زودرس

ز - انتخاب رشته تحصیلی نامناسب با

علائق و استعدادها

ضوابطی از جمله موارد زیر را رعایت کرد.

تشویق یا تذکر

۱ - دلیلی برای تشویق وجود داشته

باشد و اگر بخواهیم از تشویق به عنوان

محرک و یا جذب دانش آموز استفاده کنیم،

حتماً باید دلیلی مناسب برای آن بترسیم.

اگر احساس کنیم که ممکن است اینگونه

تشویق‌ها برای سایرین قابل هضم یا عادلانه

نیست قبلاً باید به نحو مقتضی آنها را توجیه

نمائیم.

۲ - تشویق با عملکرد، سن و موقعیت

دانش آموز مناسب باشد.

یافته‌های روانشناسی حکایت از آن

دارد که انسان در تمام طول عمر باید مورد

تأیید قرار گیرد. این نیاز در مورد

دانش‌آموزانی که در مقطع حساسی از

سازندگی و رشد هستند نمود بیشتری پیدا

می کند. می توان اذعان نمود که تشویق به

عنوان یکی از روشهای مهم اصلاح رفتار و

حتی درمان برخی از ناسازگاریها، مطرح

می باشد.

تشویق با همه محاسن و مزایایی که

*** سعی یک مشاور باید بر این باشد که در درجه اول عامل یا عواملی را که باعث تخریب رفتار دانش آموز شده است، از میان بردارد، اما گاهی شرایط به گونه ای است که امکان چنین کاری وجود ندارد. در اینجا است که توصیه می شود فرد از آن محیط و شرایط خارج گردد.**

۳ - تشویق حتی الامکان در نزدیک ترین فاصله زمانی به عملکرد دانش آموز انجام گیرد.

۴ - با تشویق های مکرر و غیر لازم از ارزش و تأثر آن نگاهیم.

۵ - در صورت لزوم انجام تشویق، در جمع مؤثرترین گروه صورت بگیرد مثلاً گاهی تشویق نزد همسالان بیشترین اثر را دارد و گاهی نزد خانواده یا فامیل.

۶ - تشویق دانش آموز در مقایسه با توان و عملکرد او نیست به قبل انجام گیرد.

۷ - در تشویق به گونه ای عمل نشود که دانش آموز احساس کند به او رشوه داده می شود.

۸ - تشویق به گونه ای انجام شود که اولاً تأثیر طولانی به جای بگذارد ثانیاً قطع تشویق موجب دلسردی و عدم فعالیت دانش آموز نشود.

دادن مسئولیت و شرکت در فعالیتهای گروهی

احساس مفید بودن، تأیید شدن، مورد توجه، تشویق و محبت دیگران قرار گرفتن از اصلی ترین نیازهای شناخته شده انسانها در هر سن و موقعیت است، از طرف بسیاری از ناسازگاریها، پرخاشگرها، آزار دیگران، تخریب گری، منفی بافی، مخالفت و

مقاومت لجوجانه انسانها بویژه دانش آموزان به علت عدم تأمین نیازهای مذکور و عدم موفقیت های اجتماعی مطلوب بوجود می آید.

لذا اگر دانش آموزانی که دارای مشکل تربیتی می باشند را در فعالیت های گروهی شرکت دهیم و یا به آنها مسئولیت های مناسب با توانشان که حتی الامکان موفقیتی را بر آنها به ارمغان بیاورد، واگذار نمائیم، براساس اصل مفید بودن و توفیق، سعی بر نشان دادن توان و لیاقت خود می کند و همین امر موجب رعایت برخی اصول و موازین از ناحیه شخصی خواهد شد. رعایت اصول و مقررات تدریجاً نظم پذیری و در نهایت «رفتار مطلوب» را به دنبال می آورد.

اگر دانش آموز مورد بحث تحت نظر مشاور (مری) تیزبین و خوش فکری قرار داشته باشد می تواند با تقویت مثبت و تداوم آن به تدریج هدایتگری موفق برای او باشد. تعریف و تمجید از موفقیت ها و حسن رفتار در مورد هر انسانی و در هر مرحله ای از زندگی تأثیر کاملاً مثبتی بر ادامه رفتار مطلوب به جای می گذارد.

توصیه به خانواده مبنی بر تعدیل رفتار با دانش آموز

برمصداق از کوزه همان برون تراود که در اوست، بچه ها انعکاس دهنده همان تربیت و اخلاق و رفتاری هستند که در خانواده و محیط به آنها داده شده است پدر و مادر مؤبد فرزندی مؤبد تربیت می کنند خانواده پرخاشگر، فحاش، نامرتب و... کودکان هم سنخ خود به جامعه تحویل می دهند.

به همین دلیل درصد بالایی از دانش آموزان ناهنجار به تبع تأثیرات و القائات رفتار والدین و اطرافیانش در محیط مدرسه و اجتماع واکنش نشان می دهند، با توجه به اینکه کار تربیت و تغییر رفتار وقتی

* احساس مفید بودن، تأیید شدن، مورد توجه، تشویق و محبت دیگران قرار گرفتن از اصلی ترین نیازهای شناخته شده انسانها در هر سن و موقعیت است.

نتیجه بخش است که همه جانبه عمل شود، توصیه می شود در شرایط فوق از والدین بخواهیم که بخاطر حفظ سلامت روحی و بهداشت روانی فرزندانشان، از رفتار، گفتار، مشاهدات ناصواب و... اجتناب کرده و زمینه آرا محدود نمایند، ناگفته مشخص است که توصیه تربیتی درخواست اصلاح رفتار از خود والدین باید بسیار ظریف و غیر مستقیم انجام شود و حتی اگر سن والدین از مشاوره بیشتر است، چنین توصیه ای توسط افراد مسن و یا دارای موقعیت شغلی جامعه پسند مانند مدیریت و بالاتر از آن با همان شیوه حساب شده و غیر مستقیم انجام شود. ■

منابع:

- ۱ - مشاوره و راهنمایی در تعلیم و تربیت اسلامی سید مهدی حسینی (بیرجندی)
- ۲ - روانشناسی تربیتی دکتر علی شریعتمداری
- ۳ - مطالعه فردی کودک کان مسعود رضوی
- ۴ - رفتارهای بهنجار و ناهنجار دکتر شکوده نوابی نژاد
- ۵ - جزوات هسته مشاوره تربیتی استان تهران